

ÁCS TIBOR

A keresztény erények Szent Gellért szerint

A középkor erkölcsi életét döntően befolyásolta, megalapozta a kereszténység, a hit. Nagy ellentétek figyelhetőek meg, a jó és a rossz, a hittisztaság és a fanatikus eretnenségek, az önmegtartóztatás és a féktelen élvezetvágy, az alázatos szegénység és a bírvágy, a keresztény szeretet és a brutális erőszak szembenállása. Mégis nagyon erkölcsös kor ez, melyben a keresztény élet a kezdeti, kis ókeresztény közösségek után egész tömegek sajátja lett. A Karolingok utáni idők zavart ökológia, vad harcai, a X–XI. század rablólovagjainak garázdálkodása, a minél nagyobb földbirtok összeharócsolásáért folytatott magánháborúk között az egyház küzdött a béke helyreállításáért. Ebből a törekvésből született az Istenbéke Mozgalom, a *Treuga Dei*, az első kísérlet az általános világbékéért. A X. század végére nyúlik vissza ez az intézmény. A Charroux-ban 989-ben és Narbonne-ban 990-ben tartott zsinatok kiközösítést mondanak a szegények javainak elrablóira. 1027-ben az elnei zsinaton meghatározták a béke idejét: szombat délelőttől hétfő reggelig minden hadakozás tilos volt. Végül a clermonti zsinat általánosan kötelezővé tette az egész kereszténységre, és idejét szerda estétől hétfő reggelig; ádvent első vasárnapjától vízkeresztig; hetvened vasárnaptól pünkösdig állapította meg. Megszegése büntetéssel járt.

A mozgalom elindulásáról Raul Glaber *Chronicájában* is olvashatunk: „Az egész ország népe, a legnagyobbak, a közepes állapotúak és a legkisebbek okiratot állítottak ki, melyben pontról pontra felsorolták, hogy mit nem szabad ezentúl tenniük, és azt is, hogy áhítatos ígéretükkel mit ajánlottak fel Istennek. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy a békét sértetlenül meg fogják őrizni, hogy mindkét renchez tartozó férfiak bármiféle bünt követtek el azelőtt, ezentúl félelem nélkül és fegyvertelenül járhatnak: a rablót, vagy más vagyonának a pusztítóját a törvény szigorában sújtják, mert vagy vagyonát veszik el vagy testi büntetéssel fenítik. Azonban minden egyházi szent helynek oly nagy tiszteletet és hódolatot mutatva, hogyha valaki bármiféle büntől terhelve hozzájuk menekült, onnét sértetlenül távozhatsz, kivéve azt, aki az

említett békére vonatkozó megállapodást megszegte, ezt ugyanis még az oltárnál is elfogták és az előre megállapított módon bűnhődött.” A templom volt az a hely, ami a középkori embert kiemelte a hétköznapiaságból. Itt találta meg lelki nyugalmát, szórakozása is a templom volt. A szentbeszédeket különösen szerették, akár egy-két órásat is szívesen elhallgattak. Meghatározó volt az erkölcsi életben az irgalmasságok gyakorlása. Segítették a szegélyeket alamizsnával, ínség idején a kolostorok több rászorulót tápláltak. Betegápoló, fogolykiváltó rendek is alakultak. De nemcsak szerzetesek, hanem egyes városok és magánemberek is alapítottak sok menedékházat. Az egyház tiltotta a kamatszédést, a céhek vigyáztak, hogy a mesterek ne jussanak tisztességtelen haszonhoz.

Jellemző az erős bűnbánat szelleme. A szerencsétlenségeket – elemi csapások, ragály, betörés – Isten ostorának tekintették, megérdemelt büntetésnek tartották, engesztelésül bűnbánatba merültek.

Fejlődött a bűnbánati fegyelem, Írországból és Angliából elterjedt a magánvezeclés, a fülgyónás a közös bűnmegvallás helyett. Az az elv lett a mérvadó, hogy nyilvános bűnért nyilvános vezeclés, titkos bűnért titkos vezeclés járt. Akik nem követtek el nyilvános bűnt évi egyszeri gyónásra voltak kötelezve. A vezeclés módjának átalakulása során a „confessio”, melyet a nagyböjt kezdetén végeztek el, és a nagycsütörtökön történő „reconciliatio” elválasztása a IX. század vége óta egyre inkább megszűnt, és a X. században a gyónás vagyis a bűnbevallás és a feloldozás egy aktusba került. A bűnbánó a gyónás után megkapta a feloldozást, és az elégtételt utána kellett elvégeznie. A nyilvános vezeclés is megmaradt, de csak a nagyon súlyos bűnt elkövetőknek.

Elterjedt dolog volt a penitenciás könyvek (*poenitentiales libri*) készítése. Ezekből több fajta, különböző rendelkezésű volt, és ez sok zavart okozott. Ilyen volt például Buchard wormszi püspök *Corrector sive medicus* című penitenciás könyve. Az egyházban a XI. században erősödött e könyvekkel szemben az ellenséges mozgalom, amelynek élén Damiani Szent Péter állt. Ez volt az utolsó nagy bűnbánati rendelkezés könyv. Ebben a könyvben súlyosságuk szerinti sorrendben találhatjuk meg a különböző vétségeket, melléjük írva, hogy milyen időtartamú

vezeclést kell kiszabnia a gyóntatást végző papnak. A legsúlyosabb bűn, amiért életre szóló vezeclést kellett kiróni, a vérfertőzés volt. A vérfertőzők a házasságkötéstől el lettek tiltva. Valószínűleg a rokonság hetedik fokáig volt tilos a szexuális kapcsolat, amelyet a korabeli egyház határként szabott rokonok közti házasságnál. Ugyanilyen súlyos és szintén életre szóló vezecléssel sújtott vétség volt a gyilkosság. Tizenöt év a penitencia a templom felgyújtásáért, tíz év különböző babonáságokért, például: A *Hiszkegy* és a *Miatyánk* mágikus igékkel való vegyítése füvek gyűjtése során. A házasságtörésért, a feleség eltaszításáért hét év járt, úgyszintén annak is, aki hitt a boszorkányokkal való együttrepülés tudományában bűn elkövetése céljából, a templomból való lopásért és a szülők bármilyen megsértéséért. Öt év vezeclés a büntetése a nem szándékos emberölésnek, három év a kultikus szertartások források, kövek és útkereszteződések mellett való elkövetőinek és azoknak, akik olyan babonában hisznek, amely a szomszéd jószágára ártó hatású, valamint az egyház javainak elsikkasztójának. Két év a megkeresztelés nélkül elhalt kisgyermek holttestének karóval való átdöféséért, hogy ne zavarja az élőket, és sírablásért. Az ereklyék ellopása hét nagybőjt penitenciát vont magára. Három nagybőjt járt a nők közötti gyönyörökért, és a háborúban való öldöklésért. Negyven nap járt a házasságtörő nők boszorkányságaiért rájuk igényt nem tartó szeretőik számára, valamint bájitalok és amulettek készítőinek. Harminc nap a lerészegedőknek, a szegény és gyenge szomszédaikkal szemben hatalmaskodóknak. A templomban való csókolózásért húsz nap, ugyanúgy a nagybőjtöt megvetőknek és a vasárnap bőjtölőknek, és a súlyok és mértékek tönkretevőinek. Tíz nap járt annak, aki hisz a farkasemberben, a kis jelentőségű és a nyomor által kikényszerített lopások elkövetőinek, a szentmise alatt pletykálkodóknak. Négy nap annak, aki nőkel együtt fürdözött, vagy aki döglötten talált halat evett, illetve vasárnap dolgozott. Három nap annak, aki pénteken éhesen ételmet mert lopni.

Az egyszerű nép is áttért már a kereszténységre, de gyakori volt a pogány hagyományok visszaszivárgása. Ilyenek voltak például az ordáliák vagyis istenítéletek. A közismert víz és tűzpróba mellett elter-

jedt volt az úrvacsorapróba is, amikor úgy „tesztelték” a gyanúsítottat, hogy egy meghatározott nagyságú kenyeret nyellettek le vele egészben. Ha erre képtelen volt és fulladásos tüneteket produkált, akkor bűnösnek találtatott. Az egyház fellépett az istenítéletek tartása ellen, erről tanúskodik V. István pápa (885–891). Ludbertus mainzi érsekhez írt levele, amelyben megtiltja az istenítéletet: „A vallomásnak tüzes vassal vagy forró vízzel való kicsikarását a szent kánonok nem helyeslik. S ami a szent atyák írásaival nincs szentesítve, az babonás szokásból nem szabad igénybe venni. Az önkéntes bevallás vagy a tanú bizonyossága alapján feltárt bűnök megítélése ugyanis, szem előtt tartva istenfélelmét, a mi kormányzói hatalmunkra van bízva, de a titkos és nem ismert bűnököt annak az ítéletére kell hagyni, aki egyedül ismeri az emberek szívét.”

Európában a feudális zűrzavar, a saját egyházi rendszer, ahol a földesurak is viseltek hivatalokat, és a papot saját cselédjüknek tekintették, valamint a képzetlenség és a szegénység alacsonnyá tette a papság valláserkölcsei életének a nivóját. A legsúlyosabb bűnök voltak e korban cölibátus megszegése és a simónia. A XI. században a megyés papság Itáliában nagyrészt házasesetletet élt, az alacsony származású paraszti papok pedig Európa-szerte. Chodegang metzi püspök így szabályozta papjainak életét regulájában:

„*I. fejezet.* Az alázatosságról: Illő, hogy minden keresztény ember és az egész nép gyakorolja az alázatosságot, nagyon gonosz, hitvány és kárhozatos dolog lenne, ha azok, akik Isten szolgálatára magasabb fokon szentelték magukat, elhagyják az alázatosságot, s kevéségre és ördögi kényuraságra adják fejüket. *II. fejezet.* A kanonokok rangsorában. A kanonokok tartják meg a rangsort, melybe a római egyház törvényes rendelkezésében fokozatok szerint be lettek osztva. A fiatalabbak tehát legyenek figyelemmel az idősebbek iránt, az idősebbek viszont szeressek a fiatalokat az úrban. S bárhol találkoznak a papok, a fiatalabb meghajolva kérjen áldást az idősebbtől, s ha egy fiatalabbat ültében talál egy idősebb, a fiatalabb keljen fel és adja át a helyét az idősebbnek. *III. fejezet.* A monostoron belül mindannyian egy helyen aludjanak. Mindegyikük külön-külön ágyon aludjék. A fiatalok ágyai közé időseb-

bek ágyait kell beállítani, hogy ellenőrizzék, hogyan viselkednek a fiatalok Isten tetszése szerint. S magába a monostorba sem nő, sem civil férfi nem léphet be.”

Első vértanú püspökünk, Szent Gellért műveiben, így a *Deliberation*-ban is központi helyet foglal el az erény, az erkölcs kérdése. Két fő gondolata van, ami végigvonul az egész témakörön. Már az ókori filozófusoknál, például Platónnál is olvashatjuk, hogy a rossz – akár az erkölcsi, akár a fizikai – valami nem létező, a létnek a hiánya (*szterésisz*). Ugyanígy Szent Gellért is a bűnt úgy értelmezi, mint az erény, a jó hiányát, és nem mint önálló valóságot. A másik alapgondolat az, hogy az erény az mindig tevékenységből, aktív életből fakad, harcolni, tenni kell érte. Ennek a tevékeny Istenhez törekedésnek a csoportjába tartozik az igaz munkálkodás erénye, a buzgóság és mások buzdítása, a hit megvallása, zarándoklás, az alamizsnálkodás, aktív jóság, az érdemek keresése és mindezek megkoronázásaként, és minden munka alapjaként az imádságos élet.

A gyenge ember azonban önmagától semmire sem képes, elsodorná a világ színes forgataga. Csak aki befogadja Isten kegyelmeit, a Szentlélek ajándékait, az képes a bűnök elleni harcra. Szent Gellért így ír erről: „Aki Krisztustól nyeri el a lelket, az isteni tanítást nyeri el, a bölcsességet, az igazságot és más efféléket. Ezeket benne fogják megkapni. Azaz a bölcsességet, a megértést, a megfontoltságot, bátorságot, a tudást, a jámborságot.”

Az evangélium szerinti élethez mindenképpen szükségesek ezek az ajándékok, hiszen: „Valóban nagyon keveseknek adatik meg, hogy megértsék a sötét homályba burkolt igéket. És a gonoszok gonoszul fognak cselekedni, és egy gonosz sem fogja érteni. De a tanultak érteni fogják. Azok értik, akik az evangélium szerint gondolkodnak és élnek, az evangélium mesterét követik, nem mulandó tanítással, hanem az Istenség szájából kinyilatkoztatott bölcsességgel tanítják, hogy a mi királyunk és megváltónk, Krisztus az örök élet.” Ezzel a tudattal kell a jóért küzdeni az egész életen át tartó kísértések ellen, hiszen azok nem szűnnek meg a megtérés pillanatában, hanem elkísérnek halálunkig. „Aki pedig így hadakozik, nem a testtel harcol, hanem a Szentlélekkel,

mivel így cselekszik, ezért bízvást lerombolja a bűnök erődjét, és szétzúzza a testi cselekedetek falait, és a tisztátalan szellemnek törekvéseit Isten erejével eltíporja az isteni katonáskodás fegyvereivel. Ezek a fegyverek a szeretet és a gyengédség és Krisztus boldogító társasága.”

Tehát a jó, az erény az égből, Istentől származik. Ő az, aki megteremtett minket ebbe a világba, hogy Szentháromságának boldogságát megossza velünk. Szent Gellért szelek képében ábrázolja a világunkban jelenlevő lelki erényeket. „Az Atyaisten bölcsessége eljőve a világra megtanított az égi boldogságra. A Szentlélek hét ajándékával az emberi nemet megvilágosította. Benne rejlik ugyanis a bölcsesség és a tudás minden kincse és a tökéletes isteni teljesség. S Tőle nyert kegyelemből kegyelmet az a romlatlan és békességes világ, melyet mindig üdvözítő szelek vesznek körül. Ugyanis négy fő szél van, oldalukon két-két széllal. Az első a bölcsesség, amelyet a becsületes megfontolás és a józan, ésszerű gondolkodás övez. Második a bátorság, melyet a legnagyobb türelem és nyilvánvaló béketűrés sáncol körül. Harmadik a mértékletesség, melyet a bűnös szenvedélyek megzabolázása és egyetem világ megvetése fog közre. Negyedik az igazság, melyre a teljes igazság vizsgálata és a józan fizetség kötelezhet. Ezek a szelek azaz lelki erények fűjdogálják körül Krisztus szeplőtelen és ránctalan egyházát. Ezeken kívül van már kettő, az Aura és az Altamus, azaz a szemlélődő és a tevékeny élet. „Jó példa erre a Lukács evangéliuma 10,38-ban található Mária és Márta esete. Mária jelképezi az Aurát vagyis a szemlélődő életet, amint az Úr lábánál ülve hallgatja annak szavait. Márta pedig az Altamusnak, a tevékeny életnek a jelképe, aki sürgött-forgott, végezte a háziasszonyi teendőket.

Szent Gellértet hite, Krisztus iránti szeretete sok önmegtartóztatásra, aszkézisre indította. Az önmegtartóztatáshoz tartozik a mértékletesség erénye, az ellenállás a kísértésnek, az engedelmség vagyis a sajátmagunkról való lemondás és igentmondás a másakra, az önként vállalt szegénység, a világi dolgok megvetése, az alázat, a szüzesség és a jámborság. Az önmegtartóztatás a test legyőzése, az ész, a lélek irányítása az emberben. „Aki Krisztust kívánja követni, az iparkodik legyűrni a testet, amelyben nem a Szentlélek uralkodik. A hús vágyakozik a lélek

ellenére, a lélek a hús ellenére, hogy ne azt tegyétek amit akartok. A tökéletes megszentelés révén következik be, hogy minden testi vágy a Szentlélektől megvilágosulva, a jó szándék szolgája legyen.”

És mi a jó? Ezt Gellért így fogalmazza meg: „Csak azt nevezhetjük jónak, ami a Paradicsomba juttat minket, illetve amit a derék ember cselekszik.” Az önmegtartóztatás, az erkölcsös élet nem öncélú dolog, hanem üzenet a többi embernek, hívás a hitre, példamutatás. Sok dolog van, ami ide sorolható, az élet minden területén, a munkában, a családban, hitben is helyt kell állni. Ilyen példamutató erények: a lelkiismeretesség, a segítőkészség, a hitben való szilárdság és tökéletesség, a türelem, a méltányosság, a bátorság, okosság, istenfélelem lelki tisztaság, kötelességtudás, igazságosság. Legfőképpen Krisztus követésében kell példát adni, az Ő útján járni, egyre közelebb jutni hozzá.

„Minél inkább az Isten szolgálatára szenteli magát valaki, annál inkább közelebb kerül Krisztushoz. Minden kamat nélkül adjunk kölcsönt, adjunk mindent kívánság szerint, azaz, hogy mindezt összefoglaljam: Kerüljük egyetlen világ minden dolgát és kövessük mindenben Istent.” Krisztus azért jött a világra, hogy elvegye a bűneinkért a büntetést, hogy megbocsátást hirdessen. Az isteni irgalom elnyerése a mi saját irgalmasságunktól, megbocsátó-készségünktől függ. Isten irgalmaz nekünk, ha mi is megbocsátunk azoknak, akik minket megbántottak. Erről szól a Máté 18,23 a szívtelen szolgáról szóló példabeszédek. A király szolgáján megkönyörülve elengedi annak tízezer talentumos adósságát, de a szolga mégsem kegyelmez a neki száz dénárral tartozó szolgatársának. Még élesebben kitűnik mennyire kőszívű volt ez az ember, ha tudjuk, hogy itt nem egy kis és egy nagyobb öszszegről van szó, hanem a tízezer talentum körülbelül a száz dénárhoz, mint a magyar államadóság egy havi fizetéshez, vagyis egy kezelhetetlenül nagy összeg és egy, ha sok munkával is, de előteremthető összeg. Mi sem várhatjuk el, hogy Isten elengedje „tízezer talentumos” adósságainak, ha mi embertársainkon be akarunk hajtani minden egyes dénárt. Az erények sorában ezért nagyon fontos az irgalom, a kegyelmesség, a megtérők befogadása, a hitehagyók visszafogadása, a megbocsátás, ami a szeretethez vezet. A hit, a remény és a szeretet, ez a

három fő erény, és e közül a három közül a legfontosabb a szeretet – írja Szent Pál az 1Kor,13-ban. A szeretet magában foglalja a tiszteletet, a bizalmat, a testvériséget, a békességet és a jóakaratot. Irányulhat Isten felé, de a felebaráti szeretet nélkül ez nem lehetséges, hiszen Jézus főparancsa a szeretet parancsa. Csak az szeretheti igazán Istent, aki az embereket is szereti, csak így lehet szövetségben lenni Jézussal. Ezt tanítja nekünk Szent Gellért is, és üzeni a mai kor emberének is: „...ezen szövetség ellen cselekszik az, aki felhagy a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és őszinte hitből fakadó szeretettel. Az isteni titok harsonája szerint ugyanis, aki megmarad a szeretetben, Istenben marad és Isten őbenne. Akiben tehát megvan a szeretet és aki megmarad benne, nem szakadhat el Krisztustól, se Krisztus őtöle.”